

Ihor Kozłyk

Проблеми слов'янського культурного пограниччя на сторінках преси Галичини кінця XIX - початку XX століття

Acta Polono-Ruthenica 2, 385-391

1997

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ihor Kozłyk
Iwano-Frankiówsk

Проблеми слов'янського культурного пограниччя на сторінках преси Галичини кінця XIX - початку XX століття

Серед сучасних напрямів історико-літературного студіювання явища слов'янського і польсько-східнослов'янського культурного пограниччя¹ досить важливим видається дослідження того, як сама суспільно-історична ситуація культурного пограниччя відображалась на різних фіксованих відповідною пресою рівнях громадської думки в той чи інший період суспільно-літературного розвитку і як це, в свою чергу, впливало на розгортання літературного процесу в конкретній національній літературі. Багатий матеріал в цьому відношенні може дати вивчення преси Галичини кінця XIX - початку XX ст. І передовсім з двох причин: 1. в умовах, коли „культурний розвиток на Східній і Західній Україні вирівнюється, стає... єдиним” і єдина українська література отримала риси розвинутої, диференційованої літератури², якісно змінюється роль Галичини у міжнаціональних літературних стосунках. Галичина постає тепер репрезентантом української літератури в суспільно-літературному житті інших європейських народів і особливо польського; 2. все це проходить в умовах небувалого до того розгортання української преси

---

¹ Див.: В. Białokozowicz, *Polsko-wschodniosłowiańskie stosunki literackie jako problem badawczy*, „Studia Polono-Slavica-Orientalia. Acta Litteraria”, Wrocław 1974, s. 14, 10, 16, 17; R. Łuźny, *Problemy relacji kulturowych polsko-wschodniosłowiańskich - dziś*, [w:] *Polsko-wschodniosłowiańskie powiązania językowe. 1. Literatura i kultura*, Olsztyn 1994, s. 9-26; В. Białokozowicz, *Polsko-wschodniosłowiańskie pogranicze kulturowe, styki i kresy jako problem badawczy*, ibidem, s. 27-47; *Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті: У 5 т.*, Київ 1987 - 1994.

² Г. Д. Вервес, *Іван Франко, слов'янські культури і сучасний світ*, [w:] *Іван Франко і світова культура: Матеріали міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО (Львів, 11-15 вересня 1986 р.)*: У 3 кн., кн. 1, Київ 1990, s. 64.

в Галичині³, яка переростає в загальноукраїнське явище. Галицька преса, крім всього іншого, рельєфно відображає увесь розвій громадської думки, який спонукався і таким фактором, як українсько-польське культурне пограниччя.

Так, у 1880 р. у Станіславові (нині Івано-Франківськ) вчитель гімназії Іван Верхратський видавав письмо літературно-наукове „Денниця”, де за підписом „Л.” була надрукована стаття *Замьтки про взаємини руского языка и народной литературы*. Прагнучи осмислити на конкретному історичному фоні проблему народної мови і народної літератури в Галичині, автор приходиться до висновку, що в умовах соціальної пригніченості і нерівності культурне пограниччя з польською суспільністю, яка в попередні часи мала більшу „матеріальну силу”, „більшу освіченість” і ступінь усвідомленості національних інтересів, здатне проявити себе з негативної, руйнівної сторони. „Не будем, - зазначається в статті, - тут говорити про наше боярство, яке загубило вже давно свій народний, южно-руський характер... Що тільки вихоплювалося грохи з неграмотного хліборобства, найчастіше кидає свою рідну мову, беручись за мову сусідню, як за мнимо „кращу і панську” (№ 1, с. 12)⁴.

Найважливішим негативним наслідком такого положення автор вважає виникнення в суспільстві стійкої інертності, яка не сприяє відродженню народної мови, літератури і свідомості. Саме цим він пояснює те, що „невеликі начатки” народження народної літератури - вихід альманаху *Русалка Дністрова* - „мало ким були оцінені, як слід” (№ 4, с. 56). Такий стан українсько-галицької суспільності 1816 - 1830 рр., як писав у 1888 р. у варшавському журналі „Głos” І. Франко, призвів до того, що „весь могутній розвиток європейської літератури і літератури польської, що відбувався в той час,

³ Див.: В. Ігнатієнко. *Бібліографія української преси. 1816 - 1916*. Харків - Київ 1930; *Енциклопедія українознавства: У 2 т., т. 1*. Мюнхен - Нью-Йорк 1949, с. 985-990; А. Животко. *Історія української преси*. Мюнхен 1989 -1990, с. 85-140. 195-205; Н. А. Радванская. *Журнал „Житє і слово” как выражение интернационалистских основ редакторско-публицистической деятельности Ивана Франко*. [w:] *Іван Франко і світова культура*, кн. 1, с. 475.

⁴ В оригіналі ця стаття написана так званим язичієм. Для полегшення сприйняття в цитатах мова наближена до сучасних літературних норм. Цитати з інших тогочасних періодичних видань, мова яких не є важкою для сучасного сприйняття, подаються без суттєвих змін.

пройшов повз галицьких українців без сліду, не викресав у них ані жодної іскри”⁵. Показово, що вихід із такої ситуації автор статті в „Денниці” вбачає не в конфронтації з польською суспільністю, а в збудженні у русинів почуття власної національної гідності, в активізації свідомих зусиль, суспільної ініціативи і підтримки розвитку народної літератури серед самих русинів. „Чи можемо жадати, - пише він, - щоби нас сусіди шанували, якщо ми самих себе не шануєм?” (№ 1, с. 12-13). І далі: „...Для збереження народності не доста себе заявити не-поляками, але ще треба як русини чинити, передовсім же ширити освіту на рідній мові” (№ 5, с. 72). „...Русини-народолюбці повинні добре зрозуміти, що їх справа, як проводирів народу, повинна мати за мету не на збитки полякам розмовляти у виняткових випадках по-руськи, а шанувати і оберігати руську народність у цілому того слова значенню” (№ 5, с. 73). Загалом автор даної статті зміни в розвитку народної літератури пов’язує зі змінами в політичному становищі русинів (№ 5, с. 74).

Подібну проблематику піднімала галицька преса і в наступні десятиліття розглядуваного періоду. Найбільш типовий матеріал можна знайти в газеті „Коломийське слово”. Так, підсумовуючи роботу за перше півріччя свого існування в статті *Від редакції і адміністрації*, видавці газети пишуть: „...З прикрістю мусимо ствердити, що найменший процент наших передплатників становлять саме місцеві коломийські інтелігенти - ті, які під тим зглядом повинні служити приміром для загалу усеї прочої братії та яких обов’язком є не лиш підпирати материяльно і морально ествуючу свою часопись, але яких народною повинністю було вже давніше покликати до життя часопись - сей найважніший в нинішних часах чинник, без якого поважна культурна робота... являється нині прямо немислимою ... реєструючи нашу роботу в повіті, тим самим показуємо перед людьми - світом, що ми щось варті та що в нас взагалі не є так дуже зле з народною роботою, як то про нас другі думають” („Коломийське слово”, 1914, 11 червня, с. 1).

Як і „Денниця”, „Коломийське слово” торкається політичного боку проблеми польсько-російсько-українського пограниччя. Немов

⁵ І. Франко. *Нариси з історії української літератури в Галичині*, [w:] І. Франко. *Зібр. творів: У 50-ти т.*, Київ 1976 - 1989, т. 27, с. 142-143. Далі І. Франко цитується за цим виданням.

би розвиваючи тезу львівського часопису 1867 р. „Русь” про те, що „на українських землях не може бути ані Польщі, ані Москви з їх змаганнями і залицаннями в інтересах власної національно-політичної користі” і тому „лише в собі бачити маємо свою будуччину і нашу силу”⁶, „Коломийське слово” в редакційній статті з нагоди нового року зазначає: „Доки два великі славянські народи, поляки і москалі будуть над нами панувати, ми ніколи не будемо «добрими славянами», а проти їх волі будемо витворювати власну національну силу” (1914, 14 січня, с. 1).

Проте розуміння цієї „власної національної сили” в галицькій пресі було досить різним, а подекуди навіть протилежним.

В руслі програми „Літературно-наукового вісника” у Львові в 1905 р. почав виходити орган Союзу співацьких та музичних товариств „Артистичний вісник”. Кооперуючись з Товариством прихильників української літератури, науки і штуки, мета якого „своїми публікаціями познайомлювати цивілізований світ із продуктами української, передовсім народної артистичної творчості”, „Артистичний вісник” брав на себе „головно популяризувати серед нашої суспільности те, що витворено в Європі”, чим хотів „прикладати руки... до формування української штуки” (1905, зошит 1, с. 1, 7). Згідно з цим у першому ж номері (зошиті) відразу після редакційно-програмних статей друкується матеріал І. Труша з історії руськості в Польщі під назвою *Відновленє Ягайлонської каплиці на Вавелі*. В іншому своєму матеріалі *Проект українського театру у Львові і публіка* І. Труш торкається безпосередньо ситуації польсько-українського культурного пограниччя, підкреслюючи його конкурентний аспект. „У нас в Галичині, - пише автор, - мусимо при наших культурних змаганнях оглядатися на високий стан артистичної культури польської; коли задумаємо будувати театр, треба конечно сконстатувати стан польського львівського театру зі спеціальним узглядненєм його артистичного боку... Обік нас сильний конкурент, супроти якого українська сцена, перенесена в поважний будинок, може аж тоді виступити в цілім своїм убожестві. ... львівський польський театр, для нас територіяльно найблизший, найбільш зна-

---

⁶ Цит. за: А. Животко, *Історія української преси*, Мюнхен 1989 - 1990, с. 100.

ний і ведений справді по-європейськи, ... відповідає всім вимогам поважного театру, задовольняючи смак усіх верств львівської інтелігенції. І далі І. Труш обгрунтовує думку, що український театр нищого рівня, який працює тільки на публіку, що „йде до театру для грубих фарс, ... для всякого рода співів, танців і біятки”, „не може бути нашою національною гордістю” (1905, зошит 2 і 3, с. 14).

Одначе відомий соціально-політичний антагонізм в польсько-українських стосунках, що виник як наслідок довготривалих колонізаційних і аналогічних їм тенденцій (типовий приклад матеріалів великої частини галицької провінційної преси на цю тему дає стаття *Польський шовінізм*, що відкрила № 49 газети „Станіславські вісті” від 5 студня 1912 р.) викликав до життя негативну постановку питання українсько-російсько-польсько-німецько-угорського культурного пограниччя, яка в цілісній формі викладена в статті М. Шаповаліва *Українство і російська культура* (львівський літературно-науковий часопис „Будучність”, 1909, 1 січня). Звинувативши в занепаді („денаціоналізації”) українського народу сусідні культури, які „наповнили Україну агентами „мирного завоювання” (пресою, своєю політикою, літературою, школою, машинами свого виробу, інституціями)”, М. Шаповалів висуває перед українством завдання - „провести емансипацію од великоруської, польської, німецької і мадярської культури і витворити **свою, як прогивагу шкодливим впливам чужої**” (с. 11; підкреслено автором). Виходячи з того, що національна культура несе в собі дух й „органичне восприятне” своєї нації, українська інтелігенція має небезпеку вібрати в себе разом з „визвольними, поступовими ідеями з загально-людської скарбниці” і чуже іонаціональне розуміння тих ідей. А це, як пише М. Шаповалів, „вбиває наш нарід”. Тому українська інтелігенція „мусить зректись такої культури” (с. 13). На перше місце у між-національних пограничних культурних взаєминах М. Шаповалів кладе тезу: „Коли чужа культура не визнає українства, то як воно може ставитись до неї?” (с. 11). Далі ж закономірно постає тема чистоти національного світогляду у тодішньої української інтелігенції і заклик - пересісти на свій „національний стілець, дбаючи про гармонію своєї роботи з органічним світоглядом українського народу, єдиного об'єкта відродження” (с. 14).

На цьому фоні у всій своїй значимості, вагомості постає внесок,

який зробив в осмислення і практику українсько-слов'янського і українсько-польського культурного пограниччя І. Я. Франко. В роботі своєї концепції Франко застосував історичний і історико-порівняльний метод (див.: т. 27, с. 357-358), врахувавши: 1. рівень й стан тогочасної української літератури і суспільності, нагальні потреби їх подальшого розвитку для забезпечення дійсного національного відродження українців і повноцінного й рівноправного входження їх у цивілізований світ; 2. об'єктивну історію міжслов'янських і польсько-українських стосунків від давнини до сучасності; 3. закономірності художньої творчості і літературного процесу як невід'ємних складових духовного розвою нації.

Для Франка обов'язковою умовою літературного і суспільного розвитку України було вміння свідомо і твердо стояти на національних українських позиціях, однак при розумінні національності як „рамки, яку слід заповнити здобутками нової науки і європейської культури” (див. рецензію „Товариш”, *письмо літературно-наукове*, надруковану в газеті „Kurjer Lwowski” у 1888 р. - т. 27, с. 219). Саме на цьому „грунті науки і вольної дискусії, можна прагнути поєднати „всі демократичні та прогресивні елементи різних національностей, що заселяють великі простори Русі” (т. 27, с. 219).

На цих засадах Франко висвітлював питання українсько-слов'янського і, зокрема, українсько-польського культурного пограниччя. Він наголошував на тому, що відноситися до інших світових літератур потрібно, враховуючи їх реальне значення для розвитку українського народу. Саме тому він не прийняв тези львівського журналу „Правда” про те, що „відносини українсько-руської... інтелігенції до російського письменства... повинні бути такими самісінькими, як і до всякого іншого письменства... хто хоче і має на те спроможність, нехай читає, нехай стежить, як хоче, письменство”. „Коли твори літератур європейських, - відповідає на це Франко, - нам подобались, порушували наш смак естетичний і нашу фантазію, то твори росіян мучили нас, порушували наше сумління, будили в нас чоловіка, будили любов до бідних та покривджених” (т. 27, с. 362; підкреслено автором - І. К.).

Дивовижна масштабність безпосередньої участі Франка у польському літературному процесі і в ролі письменника, і критика, і публіциста, і дослідника, з одного боку, перекладача, вченого, видавця

та популяризатора польської літератури в українському письменстві,⁷ з другого - з очевидністю відображають неординарну роль і польської літератури для розвитку літератури української⁸. Добре знаючи складну історію польсько-українських стосунків (див. працю *Поляки і русини*, надруковану німецькою мовою 1897 р. у віденському журналі „Die Zeit” і тоді ж українською мовою у львівському журналі „Житє і слово” - т. 46, кн. 2, с. 317-330, а також статтю *Нові причинки до історії польської суспільності на Україні в XIX в.*, надруковану в „Записках Наукового Товариства імені Шевченка” у 1902 р. - т. 47, с. 191-192), беручи до уваги все те, що спільного в історичних долях українського і польського народів (див. статтю *Деяко про польсько-українські відносини*, надруковану польською мовою 1895 р. в літературно-науковому додатку до „Kuriera Lwow-skiego” „Tydzień” - т. 46, кн. 2, с. 268, 276), Франко писав: „...Я незламно переконаний, що нам, як українцям, так і полякам, ... нема іншого шляху порятунку, як піднімати всі народні маси до національної і суспільної свідомости, до участі в цивілізаційному житті, а отже, до боротьби за ніколи не старіючі права людські, політичні і національні” (т. 46, кн. 2, с. 268). Щиро і відверто Франко звертався до поляків: „Треба піднятися понад бюрократичну рутину, ... треба не обмежуватись оборонною позицією, „захистом польських інтересів” шляхом пригноблення і деморалізування всіх українців, взятися за позитивні дії зі своєї сторони з тою провідною ідеєю, що сильна і прогресивна Русь, яка відчуває підтримку від поляків, буде їхнім природним союзником” (т. 46, кн. 2, с. 268).

Ось чому Франко не приймав і називав, услід за М. Драгомановим, „ненауковим” і „ілюзорним” той національний шовінізм, який проявляв себе в галицько-українській пресі того часу (т. 27, с. 219-220), і постійно викривав безпідставність, упередженість зневажливого нігілістичного ставлення великої частини польської громадськості до української культурної традиції.

⁷ Див.: S. E. Bury, *Iwan Franko w Polsce*, [w:] *Iwan Franko і світова культура*, кн. 2, s. 253-255; а також в кн. 1 на с. 275 виступ в обговоренні доповідей М. Й. Шалати.

⁸ Див.: Р. П. Радішевський, *Українсько-польські літературні зв'язки XVI - XVII ст. в дослідженнях Івана Франка*, [w:] *Iwan Franko і світова культура*, кн. 2, s. 54-57.